

MATERIÁLY A DISKUSE

ANNA ZELENKOVÁ

ÚLOHA SLOVANSKÉHO ÚSTAVU PRI BUDOVANÍ ČESKEJ MEDZIVOJNOVEJ SLOVAKISTIKY

Vznik Slovanského ústavu v Prahe ako centrálnej inštitúcie pre slavistické štúdiá znamenal nový podnet pre vývoj českej (literárnovednej) slovakistiky, ktorá na prelome 19. a 20. storočia vstúpila v diele J. Vlčka do kvalitatívne vyššej fázy. Začiatky profesionálneho záujmu o daný odbor v Ústave sú preto neoddeliteľne späté práve s týmto bádateľom, ktorý romantický pátos českého záujmu o Slovensko nahradil pevnou organizačnou štruktúrou a syntetizujúcim pohľadom, chápujúcim dejiny literatúry ako dejiny ideí a ich myšlienkových a estetických foriem. Dôležitú úlohu tu zohral aj prezident T. G. Masaryk. Súčasťou novo vzniknutej republiky sa vedľa historických českých krajín stalo aj Slovensko a Podkarpatská Rus a prezident na začiatku 20-tých rokov požiadal práve J. Vlčka, v roku 1918 člena revolučného Národného zhromaždenia, aby ako prednosta kultúrneho odboru na ministerstve školstva riadil rezort starajúci sa o konštituovanie slovenského školstva. Hlavným cieľom bolo zjednotenie s oficiálnou ideológiou unitaristického „čechoslovakizmu“, tj. predstavy jednotného štátneho národa s dvoma kmeňmi.

Masaryk, ktorý stál pri vytvorení Slovanského ústavu zvláštnym zákonom z 25. 1. 1925 (faktická a legislatívna činnosť však bola zahájená až v roku 1928),¹ si uvedomoval dôležitosť vedeckého a hospodárskeho skúmania Sloven-

¹ Náš príspevok si nekladie za cieľ teoreticky i tematicky vymedziť a analyzovať koncepciu medzivojnovnej slovakistiky, je skôr komentovaným prehľadom edičných a inštitucionálnych aktivít Slovanského ústavu, ktoré sú späté so štúdiom Slovenska. Faktograficky vychádzame zo štúdií archívnych prameňov uložených v obnovenom Slovanskom ústave v Prahe. Predovšetkým čerpáme z tzv. Ročeniek Slovanského ústavu. Zv. I.-XIII. v rokoch 1928–1946, ktoré vychádzali nákladom Slovanského ústavu v Prahe. Časopis Slavia v 90. rokoch tiež uverejnil niekoľko dôležitých statí k dejinám Slovanského ústavu – S: Wollman: Lubor Niederle,

ska a Podkarpatskej Rusi, preto zabezpečil Slovanský ústav fondom nazbieraným k jeho 70. narodeninám v roku 1921. Značná časť tohto fondu – išlo asi o čiastku dva milióny korún – bola určená iba pre štúdium Slovenska a Podkarpatskej Rusi.² Masarykov záujem sa dá potvrdiť aj záznamom z pracovnej porady, na ktorej sa rokovalo o programovom a tematickom vymedzení Slovanského ústavu spolu s česko-slovenskými aktuálnymi problémami. Je známe, že Masaryk sa na slovenskú otázku díval hlavne politicky, zdôrazňoval zatiaľ „neprebudenosť“ Slovákov. Aj na tomto stretnutí zdôraznil potrebný takt pri interpretácii vzájomných vzťahov a „povinnosť vyrovnat rozdiel v českém a slovenském vývoji“.³ A. Horáková-Gašparíková, osobná archivárka Masaryka, si zapísala jeho vetu: „Zdôrazňuji – pomáhat věcně a bez šfouchání.“⁴ V pozadí tohto záujmu o Slovensko a ďalšie slovanské krajiny boli tiež čisto praktické, ekonomické dôvody – prvá svetová vojna prerušila tradičné vzťahy medzi slovanskými krajinami, ktoré vzhľadom ku geografickej polohe Československa boli v popredí záujmu domáceho priemyslu a dôležitými dodávateľmi potravín a priemyselných surovín. Tomu sa vo svojom vystúpení venoval minister školstva a národnej osvety, historik J. Šusta, ktorý v Senáte Národného zhromaždenia v máji 1921 predniesol dôvodovú správu k vládnomu návrhu zákona o zriadení Slovanského a Orientálneho ústavu: „...náš stát, který převzal většinu průmyslu bývalého mocnářství rakousko-uherského jest na vývoz jako podmínku své hospodářské existence přímo odkázán a jeho hlavním trhem pro většinu výrobků bude jih a východ.“⁵

Úlohu postupného zjednocovania hospodárskych pomerov, ale aj kultúrneho a vedeckého zblížovania, a tiež prehĺbenie vzájomnej informovanosti zdôraznil vo svojom prejave na prvom valnom zhromaždení Slovanského ústavu v januári 1928 vtedajší minister školstva a národnej osvety M. Hodža, ktorý požadoval vedecké prepracovanie kultúrnej a hospodárskej integračnej tendencie slovanských krajín, čo je však nutné najprv realizovať „ve své vlastní státní domácnos-

zakladateľ Slovanského ústavu. *Slavia* 64, 1995, č. 3, s. 221–231. S. Wollman: Grausova likvidační komise a osudy Slovanského ústavu, tamtiež, č. 4, s. 349–356. A. Mířková: Slovanský ústav v ČSAV v letech 1952–1963 (od reorganizace k likvidaci). *Slavia* 62, 1993, č. 2, s. 157–174. J. Bečka: Slovanský ústav a pokusy o likvidaci slavistiky. *Slavia* 64, 1995, č. 4, s. 357–369. S. Wollman: Pronásledování slavistů v Sovětském svazu a Slovanský ústav v Praze. *Slavia* 66, 1997, č. 1, s. 1–20. Ďalšie príspevky venované dejinám Slovanského ústavu boli uverejnené v publikácii *Slovanský ústav v Praze – 70 let činnosti. Sborník statí. Bibliografie, Praha 2000* (tiež štúdia J. Špirudovej K činnosti Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském ústavu, s. 89–100).

2 Prejav L. Niederleho na prvom valnom zhromaždení Slovanského ústavu 22. 1. 1928 (prepis stenografického záznamu) je publikovaný v *Ročenke Slovanského ústavu I za rok 1928*, s. 17–24. O vzťahu L. Niederleho a T. G. Masaryka informuje monografická štúdia V. Podaného: *Z korespondence Lubora Niederleho s T. G. Masarykem. Praha 1994* (nákladom Slovanského ústavu a vydavateľstva Euroslavica).

3 Sojlková, Z.: Anna Horáková–Gašparíková. In: *Anna Horáková–Gašparíková: Z lánského deníku 1929–1937. Praha, 1997*, s. 8.

4 Tamtiež.

5 *Ročenka Slovanského ústavu I. Za rok 1928. Praha 1929*, s. 3.

ti“⁶, teda medzi Čechmi a Slovákmi. Hodžovo vystúpenie nadväzovalo na myšlienky ministra zahraničia E. Beneša, ktorý vo všeobecnosti vymedzil vedecké, hospodárske a inštitucionálne úlohy Slovanského ústavu z hľadiska štátotvornej zjednocujúcej ideológie čechoslovakizmu. Tá mala poskytovať príklad i ostatnému, politicky rozdrobenému Slovanstvu. Beneš podmienil kultúrne a ekonomické zblíženie slovanských národov aj konfrontáciou so svetom neslovanským: „Spletitosť národnostných poměrů ve střední a východní Evropě, a vůbec na území obydleném slovanskými národy, přímo volá po tom, aby byly zkoumány vzájemné vztahy slovanského světa a neslovanských národů, které žijí v sousedství, nebo dokonce v rámci státních hranic slovanských národů.“⁷ Na adresu Slovenska a jeho historickej špecifickosti v rámci novo vzniknutého Československa použil Hodža metaforické prirovnanie: „Buditelé slovenští, Slováci kdysi před 80 lety říkali, že Slovensko je etnicky a svým původem jaksi Slovanstvo v malém. Skoro bychom totéž mohli ještě dnes říci o Československu.“⁸

Milan Hodža (1878–1944), ktorý patril k moderným, európsky rozhladeným a federalisticky orientovaným slovenským politikom (od roku 1935 sa stal v medzivojnovom období ako jediný Slovák ministerským predsedom), bol pôvodne s A. Hlinkom spoluzakladateľom jeho strany v roku 1905. Po vzniku Československej republiky sa však s Hlinkovou ideológiou klerikálneho ľudáctva a autonomizmu rozišiel, aj keď koncom 30. rokov uvažoval o podmienkach existencie a fungovania samostatnej slovenskej štátnosti. Hodžov veľkoryso koncipovaný a vedecky podložený projekt navrhoval, aby sa Slovanský ústav stal hlavným organizátorom a iniciátorom intelektuálnych a hospodárskych stykov so slovanskými národmi v strednej Európe, aby v súlade s tradíciou Dobrovského a Šafárika pracoval na rozvoji moderného kultúrneho slavizmu. Práve vedecké zdôvodnenie slovanstva malo umožniť prekonanie dezintegračných tendencií minulých storočí a predovšetkým prispieť k jeho rozvoju ako sprostredkovateľa duchovných hodnôt medzi európskym Západom a Východom. Preto bolo nutné udržať si živú organickú súvislosť so všetkými myšlienkovými a intelektuálnymi prúdmi v Európe, nielen slovanskými, „abychom v evropské civilizaci mohli se státi rovnocenným součinitelem na základě svých vlastních skutečných hodnot“.⁹ Hodža sa domnieval, že slovanskou syntézou, ako dialektickou jednotou kultúrneho nacionalizmu a internacionalizmu, obhájime miesto v svetovej civilizácii, z ktorej budeme nielen čerpať, ale ktorú budeme, ako integrálnu zložku, i obohacovať – západný racionalizmus doplníme svojou slovanskou ideou. Vedecké vymedzenie slavistiky ako modernej vedy o Slovanoch a slovanstve, podľa M. Hodžu, musí rozširovať štúdium jazykovej a etnografickej blízkosti, jeho novodobá štruktúra musí byť založená nielen na typizácii horizontálnej (etnický a jazykový aspekt), ale i na typizácii vertikálnej (blízkosť tematická, odborová a geografická). „Dnes již nevystačíme ve slovanské vědě s filologií a národopi-

6 Tamtiež, s. 16.

7 Tamtiež, s. 12.

8 Tamtiež, s. 16.

9 Tamtiež, s. 14.

sem, s kultúrnou a politickou históriou. Také politický zemepis, filozofie, filozofie dejín, zejména pak sociologie a v miere svrchované národnej psychologie, budú asi onými disciplínami, jež svými výsledkami budú rovnako bezpečne kontrolovať slovanský kultúrny, sociálny a hospodársky vývoj, ako filologie a národopis.“¹⁰

Podľa návrhu stanov sa Slovanský ústav organizačne rozdelil na sekciu kultúrnu a hospodársku, ktoré však spájali spoločné úlohy – vedecká publikačná činnosť, príprava a výchova odborníkov v oblasti praktického jazyka a reálií, zriadenie centrálnej čítárne a knižnice a najmä založenie tzv. kategórie „činných členov“, tzn. odborníkov ochotných spolupracovať so Slovanským ústavom na báze dobrovoľnosti. Špeciálnou úlohou prvej sekcie sa malo stať vytvorenie zvláštneho Ústavu pre vedecké skúmanie Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Oficiálny názov bol neskôr (od konca roku 1928) na návrh prvého predsedu (L. Niéderle) zmenený na Sbor pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi. Hneď na prvom ustanovujúcom valnom zhromaždení 16. mája 1928 bola zvolená komisia, ktorá mala navrhnúť jeho organizačnú a inštitucionálnu štruktúru. Komisia v zložení M. Blaha, K. Chotek, A. Štefánek a J. Vlček navrhla, aby mal charakter verejnej inštitúcie pri Slovanskom ústave s vlastným predsedníctvom a rozpočtovým hospodárením s autonómnym pracovným programom, mal však zostať integračnou súčasťou Slovanského ústavu, ktorému bol kompetenčne podriadený. Zbor mal celkovo 40 členov, z toho 15 bolo riadnych členov Slovanského ústavu a 25 členov činných a dopisovateľov (neskôr sa počet rozšíril na 80 členov). Jeho hlavnou úlohou bola organizácia kultúrnych a vedeckých aktivít, ktoré sa týkali Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Z týchto dôvodov mal spolupracovať s Maticou slovenskou v Martine a Šafárikovou učenou spoločnosťou v Bratislave, alebo tieto spolky finančne podporovať. V návrhu stanov Zboru, predloženom L. Niederlom, sa predpokladalo vytvorenie širokého okruhu slovakistov, ktorí mali vypracovať konkrétne programy pre jednotlivé vedné odbory – s tým súviselo pridelenie cestovných štipendií, organizovanie popularizačných prednášok a najmä podpora vedeckej činnosti formou monografických publikácií, zborníkov a časopisov. V rokovacom poriadku Zboru pre výskum Slovenska a Podkarpatskej Rusi, ktorý v nadväznosti na návrh stanov vypracoval K. Chotek, sa okrem hlavného záujmu smerujúceho k vedeckému poznaniu Slovenska tieto ciele doplnili i o šírenie poznatkov o tomto regióne v cudzine.

Už v prvom roku existencie Zboru, keď ešte nemal uvoľnené finančné prostriedky, sa predpokladala podpora projektu fonografického zápisu východoslovanských piesní. Zbor pre výskum Slovenska a Podkarpatskej Rusi sa v rámci Slovanského ústavu hneď stal inštitucionálnou základňou pre rozvoj medzivojnovej slavistiky v Československej republike, ktorá svojím širokým rozpätím (spoločenskovedné, prírodovedné i ekonomické odbory) vytvárala prirodzené centrum tzv. areálovej slavistiky, založenej nielen na filozofickom štúdiu, ale aj na komplexnom poznaní regiónu, ktorého jazyk sa študuje. S prekvapením však musíme konštatovať, že vedecké aktivity Zboru pre výskum Slovenska a Podkarpatskej Rusi sú uvádzané v odbornej literatúre, ktorá sa zaoberá vznikom

¹⁰ Tamtiež, s. 15.

a historickým vývojom českej slovakistiky, iba minimálne. V doteraz poslednej a najrozsiahlejšej publikácii *Příspěvky k dějinám slovakistiky na FF UK* sa v úvodnej štúdii L. Pateru *Literárněvědná slovakistika na FF UK 1882–1939*¹¹ pri hlavných predstaviteľoch českej univerzitnej slovakistiky (J. Vlček, A. Pražák a d.) vôbec neuvádza ich spolupráca so Slovanským ústavom a ani činnosť v rámci tejto inštitúcie, ktorá bola podľa stanov neoddeliteľne spätá s univerzitou.

Predsedom Zboru pre výskum Slovenska a Podkarpatskej Rusi sa stal biskup Msgre. Marián Blaha (1869–1943), od roku 1925 predseda Matice slovenskej, ktorý bol do funkcie predsedu navrhnutý priamo T. G. Masarykom za svoje politické zásluhy pri mierovej konferencii v Paríži 1919. Blaha bol najskôr horlivým stúpencom československej štátnej jednoty, ale jeho iniciatíva pri založení Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a verejne deklarovaná podpora jej ideológie však vedenie Zboru neovplyvnila zásadnejším spôsobom. Dôležité bolo, že jeho osobou došlo k personálnemu a organizačnému prepojeniu Slovanského ústavu a Matice slovenskej, ale aj napriek tomu bol tento vzťah od samého začiatku značne komplikovaný a poznamenaný konkurenčným napätím. Obnovenie Matice slovenskej v roku 1919 a založenie Univerzity Komenského však prispelo k posilneniu vedeckého záujmu o Slovensko, ktorý bol podporovaný priamo štátnymi orgánmi. V centre tohto úsilia stála mladšia česká vedecká generácia (Vážný, Chaloupecký, Eisner, Wollman, Pražák a d.), ktorá na Slovensku nachádzala lepšie profesijné uplatnenie ako v Prahe, avšak tieto osobnosti – väčšinou reprezentujúce politiku novej československej vlády – vzbudzovali určité napätie v radoch slovenskej, opozične naladenej inteligencie, ktorá sa snažila zasahovať do koncepcie Matice slovenskej alebo Učenej spoločnosti Šafárikovej.

K rozporu medzi Zborom pre výskum Slovenska a Podkarpatskej Rusi a Matiou slovenskou prišlo na jeseň v roku 1931, keď vyšli nové *Pravidlá slovenského pravopisu* pripravené Jazykovým odborom. Českí členovia tohto odboru, pod vedením jeho predsedu Václava Vážného, profesora československého jazyka na Univerzite Komenského, presadili určité pravopisné a tvaroslovné zmeny približujúce slovenský spisovný jazyk k českému. Vlna celonárodného odporu proti neorganickým zásahom do slovenských jazykových pomerov organizovaná J. Škultétym, A. Hlinkom a M. Rázusom sa preniesla aj na pôdu Matice slovenskej, kde bol na valnom zhromaždení v máji 1932 zvolený nový, autonomisticky zameraný výbor. Pražské ministerstvo školstva a národnej osvety potom znížilo subvencie pre projekty Matice slovenskej, a naopak, Zbor v polovici 30. rokov zvýšil finančné dotácie na dialektologický výskum Slovenska realizovaný prof. Vážným a jeho žiakmi zo Slovanského seminára Komenského univerzity (E. Pauliny). P. Liba toto „kritické napätie“ vysvetľuje mýtom Matice ako integrujúceho faktora slovenskej národnej svojbytnosti, ktorý bol paradoxne podporený centralisticko-čechoslovakistickou politikou: „Vedecká a osvetová práca v Matici slovenskej sa často rozvíja práve v protiklade k vedeckému živo-

¹¹ Patera, L.: *Literárněvědná slovakistika na FF UK 1882–1939*. In: *Příspěvky k dějinám slovakistiky na FF UK*. Praha 1998, s. 7–90.

tu ‚československému‘ (Komenského univerzita, Ústav pre výskum Slovenska a Podkarpatskej Rusi) a v protiklade k štátnej osvete.¹²

Prvým podpredsedom Zboru sa stal literárny historik J. Vlček (1860–1930), ktorý bol od roku 1908 riadnym profesorom dejín československej literatúry na Karlovej univerzite v Prahe, kde bol aj riaditeľom slovenského literárnohistorického oddelenia v Seminári pre slovanskú filológiu Karlovej univerzity. Zároveň pôsobil aj ako správca Matice slovenskej v Martine. Jeho edičná a pedagogická činnosť (napr. redigovanie *Zborníka Matice slovenskej, národopis pre jazykospyt a literárnu históriu* v rokoch 1922–1929) sa však na pôde Slovanského ústavu nestačila rozvinúť v dôsledku jeho náhleho úmrtia v roku 1930. A. Pražák vo svojom nekrológu na J. Vlčka ocenil jeho priekopnícke pôsobenie v Zbore: „Jako ve mnohém jiném, i tu byl Jaroslav Vlček prototyp mnohé snahy, jež tvoří základní prvky poslání Sboru pro Slovensko i Slovanského ústavu. Proto právě v nich a jimi bude – i když zemřel – žítí dále.“¹³

Funkciu podpredsedu Zboru potom prevzal člen poslaneckej snemovne a minister školstva a národnej osvety A. Štefánek (1877–1964). Ako druhý podpredseda pôsobil ruský emigrant a slavista V. Francev (1867–1942), jednatel'om sa stal profesor národopisu na Univerzite Komenského v Bratislave K. Chotek (1881–1961). K riadnym členom prvej sekcie, ktorí boli menovaní priamo T. G. Masarykom, patrili napr. slavista J. Horák, antropogeograf V. Dvorský, antropológ J. Matiegka, prvý predseda Slovanského ústavu archeológ J. Niederle, folklorista J. Polívka, poslanec A. Štefánek, slavista M. Weingart, filológ J. Zubatý, literárny historik A. Pražák a d'. (z činných členov to boli napr. hungarista a literárny historik P. Bujnák, archeológ J. Eisner, historik V. Chaloupecký, architekt D. Jurkovič, literárny historik Š. Krčméry, muzikológ D. Orel, historik D. Rapant, spisovateľ a literárny publicista J. Škultéty a d'). V prvej sekcii pôsobili väčšinou univerzitní profesori humanitných odborov (bola tu snaha o rovnováhu českej a slovenskej národnosti), v druhej, hospodárskej sekcii boli zastúpení štátni úradníci, advokáti, bankári a továrníci (napr. T. Baťa). Zloženie členov v oboch sekciiach sa postupne menilo a dopĺňalo – napr. o komparatistu F. Wollmana, poslanca M. Ivanku a d'.

Slovanský ústav sa spolu so Zborom pre výskum Slovenska a Podkarpatskej Rusi stal vďaka podpore L. Niederleho centrom najmä filologickej (ale aj nefilologickej) slovakistiky v širokom slova zmysle. Prispela k tomu aj možnosť publikovať v časopise *Slavia*, periodiku pre slovanskú filológiu, ktorý bol financovaný Ministerstvom školstva a národnej osvety v Prahe a vychádzal s pomocou filológov Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe. *Slavia* bola organizačne zaradená do Slovanského ústavu až v roku 1940, a tým došlo k prepojeniu redakcie časopisu a Ústavu (M. Murko bol šéfredaktorom a zároveň druhým predsedom Slovanského ústavu). Pravidelne uverejňovala články a referáty, kto-

¹² Liba, P.: Mýtus a Matica slovenská. Slovenské pohľady 106, 1990, č. 12, s. 18.

¹³ Pražák, A.: Jaroslav Vlček. 22. 1. 1860 – 21. 1. 1930. In: Ročenka Slovanského ústavu. Zv. III. Za rok 1930. Praha 1931, s. 181.

ré sa venovali slovenskej filológii.¹⁴ Vzhľadom k novému štátoprávnomu usporiadaniu a oficiálnej unitaristickej politike však bola „slovacita“ chápaná ako integrálna súčasť československej „identity“. Z týchto dôvodov bola slovenská problematika v porovnaní napr. s polonistikou alebo rusistikou zastúpená v Slavii oveľa menej, väčšinou bola súčasťou širšie koncipovaných bohemistických príspevkov, najmä od českých bádateľov, pričom ich slovenskí kolegovia sa v Slavii presadzovali iba postupne (P. Bujnák, J. Stanislav a d'.).¹⁵ Staršia generácia slavistov z pražskej univerzity, ktorá bola pri vzniku Slavie, mala kritický postoj k autochtónnosti slovenčiny ako spisovného komunikačného a literárneho jazyka. Podľa Pražáka tu pôsobil dôležitý vplyv chorvátskeho slavistu V. Jagića, ktorý považoval české a slovenské dialekty za vnútorne diferencované, ale navonok celistvý jazykový systém a kriticky sa preto staval k štúrovskej „odluke“. Jej dôvody nevidel v čisto literárnej alebo kultúrnej rovine, ale v momente náboženskom a politickom. Pražák vo svojej štúdií *Československý rozkol* súhlasil s Jagićovou argumentáciou a kritikou Štúra, že odtrhnutie Čechov a Slovákov nechtiac napomohlo k rakúsko-uhorskému dualizmu, ktorý na Slovensku uľahčil maďarizáciu a skomplikoval česko-slovenské spojenie.¹⁶

V medzivojnovnej Slavii boli v recenznej rubrike priaznivo prijaté českoslovakisticky orientované práce historika V. Chaloupeckého alebo jazykovedca F. Trávníčka, ale objavila sa i štúdia mladého slovenského lingvistu L. Nováka (sympatizanta Pražského lingvistického krúžku) *K vnitřním dějinám spisovné slovenštiny*, ktorá vedeckými argumentami podporila fungovanie slovenčiny ako samostatného jazyka.¹⁷ V literárno-historickej slavistike jednoznačne dominovali štúdie a recenzie Alberta Pražáka, ktoré vychádzali z oficiálnej českoslovakistickej ideológie. Napr. v prehľadovej štúdií *Československý rozkol*, kde analyzoval súdobú domácu (V. Šrobár, F. Votruba, P. Bujnák, M. Hodža, F. Bílý, F. Pastrnek a d'.) a zahraničnú (H. Turcerová, E. Denis a d'.) odbornú literatúru o česko-slovenských vzťahoch, sa venoval najmä polemike medzi slovenským politikom M. Hodžom a slovenským kritikom J. Škultétym. Hodžova práca *Československý rozkol (Přispěvky k dějinám slovenčiny)* sa zameriavala na spoločensko-politické pozadie jazykovej odlučky a v Štúrovi videla dovŕšiteľa vzájomného rozchodu, pričom Škultéty v monografii *Sto dvadsatpět' rokov slovenského života (1790–1917)* z roku 1920 bránil, aj keď skôr publicisticky a citovo, štúrovskú iniciatívu, v ktorej videl začiatky slovenského emancipačného úsilia. Pražákovy práce boli v medzivojnovných ročníkoch Slavie pozitívne

¹⁴ Porov. M. Murko: Paměti. Praha 1949, s. 174–178, s. 200–215. (Murko tu spomína svoj podiel na založení filologického časopisu Slavia a tiež funkciu predsedu v Slovanskom ústave.) Ďalej porov. J. Horák: Naše kulturní úkoly v Slovanstvu. In: J. H.: Z dějin literatur slovenských. Praha 1948, s. 32–75.

¹⁵ Presná bibliografia štúdií a recenzií publikovaných v Slavii sa nachádza v špeciálnom čísle Slavie 33, 1964, č. 1, ktoré obsahuje index prvých tridsiatich ročníkov (1922–1961, spracovala D. Marešová) a menný register.

¹⁶ Pražák, A.: Československý rozkol (Kritický přehled nové literatury). Slavia 2, 1923–24, s. 482–515.

¹⁷ Novák, L.: K vnitřním dějinám spisovné slovenštiny. Slavia 11, 1932, s. 73–99 a s. 295–322. Ďalej odkazujeme na bibliografické číslo Slavie 33, 1964, č. 1.

a podrobne oceňované, a naopak, rozdielne stanoviská, ako napr. Škultétyho práca, boli iba stručne anotované.

Zbor pre výskum Slovenska a Podkarpatskej Rusi tiež každoročne udeľoval štipendiá a finančné podpory najrôznejším dialektologickým, folkloristickým, archeologickým, ale aj botanickým a geologickým projektom a zároveň zabezpečoval publikovanie týchto výskumov. Išlo napr. o študijné podpory na geobotanický a flóristický výskum Slovenska realizovaný tímom prof. K. Domina, alebo príspevok na archeologický výskum vybraných lokalít uskutočňovaný prof. J. Eisnerom. Predseda Zboru, banskobystrický biskup Msgr. Marián Blaha, ktorý na začiatku 20. rokov pôsobil ako člen medzinárodnej plebiscitnej komisie v československo-poľskom konflikte kvôli severnej Orave a Spišu, poskytnutím každoročnej finančnej čiastky zároveň vytvoril zvláštne štipendium venované štúdiu poľsko-slovenských vzťahov. Ako prvé bolo udelené medievistovi Janovi Vilikovskému, asistentovi Univerzity Komenského, na prípravné práce a archívny výskum v poľských knižniciach s cieľom kritického vydania svätovojeťských legiend. Z oblasti slovenskej literárnej histórie bola jednorázová dotácia pridelená aj evanjelickému farárovi, neskoršiemu slovenskému knihovníkovi a bibliografovi Jánovi Čaplovičovi na pramenné štúdium protireformačnej literatúry na Slovensku s dôrazom na život a dielo Daniela Krmana ml. Viacero týchto projektov pokračovalo aj po zániku Zboru v roku 1945 (keď Košický vládny program potvrdil územnú stratu Podkarpatskej Rusi, a tým došlo k reorganizácii Zboru a de facto k jeho likvidácii), ale v inej forme a niektoré akcie sa realizovali až v nedávnom období, napr. zberateľská akcia členov brnianskeho a bratislavského univerzitného seminára F. Wollmana, ktorí študovali slovenskú ľudovú prózu priamo v teréne.

Tento veľký bádateľský projekt z rokov 1928–1947 obsahuje zápisy takmer sediem tisíc povestí, rozprávok, ľudových poviedok a pod., ktoré spoločne s Polívkovým *Súpisom slovenských rozprávok* mali vytvoriť spoločnú bibliografickú a interpretačnú bázu pre výskum slovanského prozaického folklóru.¹⁸ Z iniciatívy A. Pražáka Zbor financoval aj činnosť historického seminára Univerzity Komenského v Bratislave, ktorý pod vedením historika V. Chaloupeckého uskutočnil výskum slovenských archívov (išlo najmä o systemizáciu fondov a ich fotografovanie) a zabezpečoval aj najdôležitejšie diplomatické listiny, týkajúce sa Slovenska, uložené o. i. v štátnom archíve vo vtedajšej Pešti. Ďalšie podpory boli udelené výskumu hudobnej kultúry (D. Orel, K. Hudec, F. Zagriba), zberu antropologicko-národopisného alebo botanického materiálu (K. Chotek, K. Domin), k štúdiu slovenských ľudových výšiviek (V. Pražák) a folklórneho zvykoslavia (P. Bogatyrev), ľudovej drevenej architektúry (V. Sičynski, D. Stránská),

¹⁸ Satke, A.: Slovenské ľudové rozprávky. *Slavia* 64, 1995, s. 1–2, 157–160. S. Wollman: In margine sbírky slovenských prozaických tradíc. Tamtiež, č. 3, s. 327–328. Z tzv. „wollmanovských zberov“ bolo realizovaných niekoľko publikácií: M. Kosová: Horehronie. Bratislava 1988. Slovenské ľudové rozprávky I. Výber zápisov z rokov 1928–1947. Red. B. Filová a V. Gašparňková. Bratislava 1993. V. Gašparňková: Katalóg slovenskej ľudovej prózy (Catalogue of Slovak Folk Prose). I., II. Zv. Bratislava 1991, 1992. Pripravené k XI. Medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave 1993.

ku zisteniu paleontologicko-geologickej charakteristiky Slovenska (R. Kettner, D. Andrusov). Dialektologické štúdium, ktoré inicioval člen Zboru a profesor na Univerzite Komenského v Bratislave Václav Vážný so svojimi študentmi (J. Halaša, S. Petřík, J. Szabó, J. Sarga, L. Šimovic a d.) už od 20. rokov, zhrnul E. Pauliny v súhrnnej štúdii *Prehľad prác o slovenských nárečiach za uplynulých dvadsať rokov*. V nej sa pokúsil vysvetliť na základe historického osídlenia Lip-tova a etymológie genézu a otázku pôvodnosti stredoslovenského nárečia.¹⁹

Hlavným publikačným projektom, ktorý by komplexne zhrnul výsledky vedeckého skúmania Slovenska, sa mala na návrh historika V. Chaloupeckého a geografa K. Chotka stať *Slovenská encyklopedie*, ktorá vychádzala z vedeckých prác viacerých odborov, za ktorými stáli garanti zo Slovanského ústavu. Kompozičné rozčlenenie encyklopédie malo obsahovať najdôležitejšie odbory: I. *Geologie a zeměpis* – F. Štůla, II. *Příroda* – K. Domin, III. *Prehistorie a historie* – V. Chaloupecký a J. Eisner, IV. *Jazyk spisovný a dialektologie* – M. Weingart a V. Vážný, V. *Dějiny literatury* – A. Pražák a VI. *Národopis a antropologie* – K. Chotek. Encyklopédia mala byť doplnená aj o národnohospodárske časti a tiež o cudzojazyčnú (anglickú) informatívnu prácu s ilustračnými prílohami pre zahraničie pod názvom *Malá encyklopedie* – tá mala ešte obsahovať aj výklad o hudbe (D. Orel), výtvarnom umení (V. Mencl) a sociológiu (A. Štefánek).

Encyklopédia sa však z finančných a čisto praktických dôvodov nerealizovala, boli vydané iba niektoré monografické štúdie najmä z oblasti slovenského národopisu (K. Chotek), jazyka (V. Vážný) a literatúry (A. Pražák). Jedným z najvážnejších dôvodov jej nevydania sa stala zložitá politická a hospodárska situácia na začiatku 30. rokov a zároveň sa tento projekt stretol s analogickým zámerom edičných plánov vlastivednej komisie Masarykovej akadémie práce, ktorá vydávala *Československú vlastivědu*, ako komplexné dielo mapujúce „úplný obraz našej vlasti po všetkých stránkach její povahy a života“²⁰. S analogickou mutáciou skrátenej verzie encyklopédie sa počítalo od roku 1932 najmä preto, že mala predstavovať objektívny informačný zdroj pre zahraničie a propagačnú protíváhu vedeckých kruhov horthyovského Maďarska, ktoré požadovalo revíziu vzájomných hraníc. Z týchto dôvodov mal práve prvý diel, venovaný geograficko-geologickej charakteristike Slovenska, priniesť presné mapy celého regiónu i pohraničných oblastí s Maďarskom, pretože medzi obidvoma štátmi existovali určité diferencie v znázorňovaní a interpretácii krajinských útvarov hraničných medzníkov.

V roku 1930 bola založená edičná séria *Knihovna Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi*, v ktorej vyšlo do konca roku 1938 11 zväzkov. Tematicky prevažovala problematika Podkarpatskej Rusi. Slovensku sa venovali práce K. Domina *Piešťanská květena* (1931, 3. zväzok), A. Pražáka *Literární Slovensko let padesátých až sedmdesátých* (1932, 4. zväzok), etnografa J. Hůsku *Hranice mezi zemí moravskoslezskou a Slovenskem* (1932, 5. zväzok) a ďalej drobné

¹⁹ Pauliny, E.: *Prehľad prác o slovenských nárečiach za uplynulých dvadsať rokov*. In: Zb. Carpatica II. Praha 1939, s. 401–420.

²⁰ Archív AV ČR v Prahe, fond Slovanský ústav, kartón 32, L9/5, 1930–1932.

monografické štúdie, ktoré vznikali s finančnou podporou Slovanského ústavu a boli publikované v tzv. Správach Zboru. V roku 1938 vznikla na návrh jednatel'a Zboru K. Chotka nová publikačná séria *Slovensko a Podkarpatská Rus. Sbíрка příruček z věd duchovních a přírodních*. Ako prvý zväzok tu vyšla *Geologie Slovenska* od D. Andrusova (1938), ďalej sa počítalo s titulmi *Mineralogie Slovenska* od F. Slavíka, z humanitných odborov s prácou A. Pražáka *Dějiny slovenské literatury*.²¹ Popri tejto edičnej „slovenskej“ sérii vydával Slovanský ústav zbierku Slovanského ústavu (Bibliothèque), ktorú zahájil v septembri 1929 prvým zväzkom, súborným kritickým vydaním J. Kollára *Rozpravy o slovanské vzájemnosti*, ktoré usporiadal M. Weingart.²² Ten ako hlavný vydavateľ v úvode konštatoval: „Nové vydání Kollárovy Vzájemnosti je tedy přímo povinností. A pro pražský Slovanský ústav je čestným úkolem. Program činnosti Slovanského ústavu, jak je dán jeho stanovami [...] není vlastně nic jiného, nežli zpracování Kollárova programu vzájemnosti v duchu potřeb nynější doby. Slovanský ústav tedy nemohl zahájití svou ‚Knihovnu‘ nejvýznačnějších spisů slovanských vhodněji nežli Kollárovou ‚Vzájemností‘, aby tak ukázal, že vědomě navazuje na velký ideový odkaz Kollárův.“²³

Vydanie Kollárových rozpráv o vzájomnosti a analýza jeho filozofických myšlienok bolo jednou z prvých akcií Slovanského ústavu a jeho bádateľského zamerania. Ďalšou rozsiahlou kultúrnou a politickou akciou, ktorá sa konala pod patronátom Zboru a celého Slovanského ústavu, sa stala v roku 1936 oslava stého výročia vydania Kollárovej *Vzájemnosti* v Hronke 1836 (v roku 1937 nasledovala analogická akcia k stému výročiu úmrtia A. S. Puškina). Slávnosť mala celoštátny charakter a konala sa za prítomnosti prezidenta E. Beneša, premiéra M. Hodžu a oficiálnych zástupcov slovanských krajín. Chápanie Prahy ako prirodzeného centra slovanského sveta mal vo svojom programe aj Pražský lingvistický krúžok, ktorého niektorí členovia (F. Wollman, P. Bogatyrev a M. Weingart) zastávali funkcie aj v Zbore pre výskum Slovenska a Podkarpatskej Rusi. V spolupráci s Literárnohistorickou spoločnosťou československou, založenou v roku 1935, vyšiel zborník *Slovanská vzájemnost 1836–1936* (Praha, 1938, redakčne pripravil slavista J. Horák), v ktorom domáci a zahraniční autori analyzovali genézu, štruktúru a recepčný ohlas Kollárovej idey v jednotlivých slovanských literatúrach.

V tomto príspevku si nerobíme nárok na hlbšie kritické a objektívne hodnotenie medzivojnovnej slovakistiky (a to najmä literárnovednej) v Slovanskom ústave, ide skôr o komentovaný a výberový prehľad jednotlivých aktivít. Vedúcou

²¹ Nakoniec to vyšlo pod názvom F. Slavík: *Nerastopis a ložiska užitočných minerálov*. Praha 1939; A. Pražák: *Dějiny slovenské literatury* I. Praha 1950.

²² Slovanský ústav vydával štyri pravidelné edičné série: 1. Rukoveti Slovanského ústavu (Manuels), 2. Práce Slovanského ústavu (Travaux), 3. Přednášky Slovanského ústavu (Conférences) a 4. Knihovna Slovanského ústavu (Bibliothèque), ktoré mali v kritickej úprave propagovať základné diela zo slovanských literatúr vzhľadom na ich charakteristický myšlienkový a estetický vývoj.

²³ Weingart, M.: Úvod vydavateľův. In: Jan Kollár: *Rozpravy o slovanské vzájemnosti*. Praha 1929, s. V.

osobnosťou literárnovednej slovakistiky bol A. Pražák, ktorý po smrti J. Vlčka v roku 1930 patril k reprezentatívnym osobnostiam literárno-historického skúmania Slovanského ústavu a v rokoch 1945–1952 bol jeho tretím predsedom. Aj keď bol v duchu masarykovskej koncepcie zástancom jednotnej „československej“ literatúry a oficiálnym predstaviteľom štátotvornej literárnej historiografie, predsa len je jeho heuristický, organizačný a pedagogický prínos veľmi dôležitý. Konkrétnou podporou a propagáciami projektov, ktoré sa zaoberali Slovenskom, vytváral za tzv. prvej republiky zo Slovanského ústavu prirodzené centrum slovakistiky.

Práve v *Knihovně Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi* vyšla ako 4. zväzok Pražákova práca *Literární Slovensko let padesátých až sedmdesátých* (Praha 1932), ktorá vyzdvihla Slovensko a jeho kultúru v kontexte ostatných slovanských literatúr ako „souřadnou a rovnocennou jednotku“,²⁴ ktorá nemusí mechanicky kopírovať českú periodizáciu. Pražák tu síce uplatnil hľadisko historického dualizmu „české a slovenské větve“, ale aj napriek tomu, ako vyplynulo z polemiky s vtedy mladým slovenským literárnym historikom A. Mrázom, sa „slovacita“ neustále včleňovala do unitaristickej čechoslovakistickej koncepcie.²⁵ Stretnutie „politického“ a „estetického“ pohľadu však bádateľ riešil práve kvôli širokému pramennému materiálu aj v prospech samostatného slovenského vývoja. Zmysel pre detail a koncepcný systematický prístup viedol Pražáka zároveň ku komplexnému chápaniu literárneho života. Slovenská literatúra sa tu prezentovala v československých súvislostiach, ale aj napriek tomu Pražák poukazoval na jej smerovanie k autochtónnosti a národnej špecifickosti. Aj keď Zbor považoval Pražákovu prácu za jednu z prvoradých aj v kontexte ostatných „neslovakistických“ publikácií, z finančných dôvodov bol pôvodný rukopis skrátený asi o 150 reprodukcii a faksimilií.

Viac však boli oceňované Pražákovy monografické štúdie alebo biografické portréty, ktoré boli založené na dôkladnom pramennom štúdiu väčšinou novoobjaveného literárno-historického materiálu. V zborníku Slovanského ústavu *Carpatica*, ktorý vydával Zbor ako publikačný priestor pre diela domácich bádateľov,²⁶ vyšli práce *Literární Levoča. Příspěvky k některým episodám jejího vývoje* a *Dr. Samuel Medvecký*.²⁷ V obidvoch štúdiách Pražák citlivo prenikol k tzv. duchu doby, k vykresleniu spoločenského kontextu. Na základe kultúrno-historických súvislostí zachytával obraz myšlienkových prúdov a ideových vplyvov, pričom jeho sociologicko-pozitivistická metóda nevylučovala schop-

²⁴ Pražák, A.: *Literární Slovensko let padesátých až sedmdesátých*. Praha 1932, s. 303.

²⁵ Pražák, A.: K Mrázově kritice mé knihy *Literární Slovensko let padesátých až sedmdesátých*. *Průdy* 16, 1932, č. 6, s. 371–376. Tamtiež, Zase Andrej Mráz. *Průdy* 16, 1932, s. 9–10, s. 628–629 (Pražák reagoval na článok A. Mráza *Ako sa Pražák bráni*. *Slovenské pohľady* 47, 1932, s. 504–509).

²⁶ Bečka, J.: *Zborníky Carpatica a společenské vědy*. In: *Česko-slovenská vzájemnost a nezájemnost*. Brno 2000, s. 41–50.

²⁷ Pražák, A.: *Literární Levoča. Příspěvky k některým episodám jejího vývoje*. *Carpatica* 1, sv. 2. Praha 1939, s. 67–146 (Pražák sa k tejto téme vrátil s odstupom času v štúdiu *Literární Levoča. II. Příspěvky k některým episodám jejího vývoje*. Praha 1947). Tamtiež, *Dr. Samuel Medvecký*, *Carpatica* 1, sv. 2, Praha 1939, s. 1–64.

nosť kombinovať najrôznejšie kritériá a postupy (i s prístupmi psychologickými a estetickými). Skôr ako smerovými charakteristikami alebo špekulatívnymi náčrtmi efektných, ale nepodložených hypotéz sa intenzívnejšie zaujímal o osobnosti, monografické alebo generačné portréty, čo viedlo k oživeniu až obrodensky buditeľskej funkcie literárnej histórie.

K. Krejčí v roku 1940 napísal, že Pražák „byl vždy zastáncem vědy živé“.²⁸ M. Pišút menom slovenských literárnych historikov o štvrtéstoletie neskôr v jubilejnej spomienke na A. Pražáka uviedol, že bádateľove slovakistické práce, ktoré boli výrazom celoživotného poslania a nie predmetom chladného vedeckého záujmu, aj napriek svojej rozporupnosti a vnútornej polemickosti prispeli k prehĺbenému a kritickému pohľadu na slovenské literárne dejiny, ktoré boli prvýkrát dôsledne zaradené do európskych súvislostí.²⁹

Zbor pre výskum Slovenska a Podkarpatskej Rusi stratil svoje právne opodstatnenie najmä pričlenením západnej Ukrajiny k ZSSR po druhej svetovej vojne,³⁰ zostali tu však jednotlivé projekty a monografie, kolektívne práce vedcov, ich tvorivá bádateľská činnosť, na ktorú sa v novej podobe usiluje nadviazať Literárnovedné oddelenie Slovanského ústavu, zahŕňajúce aj slovakistickú problematiku. Zároveň tu pretrval vedecký záujem o Slovensko ako integrálnu súčasť spoločného duchovného priestoru, v ktorom prepojenosť „českého“ a „slovenského“ tvoria jeho myšlienkový základ.

28 Krejčí, K.: Albert Pražák jako organizátor vědeckého života. In: Albert Pražák 1880–1940. Praha 1940, s. 69.

29 Pišút, M. In: Zb. Univerzita Karlova in memoriam profesora Alberta Pražáka. Praha 1967 (neustránkované, bez názvu).

30 V Ročenke Slovanského ústavu v Prahe, zv. XII. Za roky 1939–1946. Praha 1947, sa objavuje nová organizácia Slovanského ústavu vrátane založenia nových komisií, medzi ktorými už chýba akákoľvek zmienka o Slovensku a Podkarpatskej Rusi.